

MATHIAS ENARD
KOMPASAS

GONCOURT'Ų PREMIJA 2015

VERTĖ VIOLETA TAURAGIENĖ,
„METŲ VERTĖJO KRĖSLO“ PREMIJOS LAUREATĖ

baltos lankos

Mathias Enard

Kompasas

romanas

Iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė

baltos lankos

Mudu – du opijaus rūkytojai, kiekvienas savo debesyje, nieko nematantys lauke, vieni, mes rūkom, taip niekada ir nesupratę vienas kito, tokie atsimušantys veidrodyje mirštantys veidai, mes – sustingęs atvaizdas, kuriam laikas suteikia judėjimo iliuziją, sniego kristalas, slystantis per šerkšno dėmę, kurios painios raizgynės niekas nepastebi, aš – tas kondensuoto vandens lašas ant svetainės lango, riedantis skystas perlas, nieko nežinantis apie pagimdžiusį jį garą nei apie jį vis dar sudarančius atomus, netrukus pasitarausiančius kitoms molekulėms ir kitiems kūnams, sunkiai šį vakarą pakibusiems virš Vienos debesims: kas žino, kam už sprando tas vanduo nutekės, kieno oda ir ant kurio šaligatvio, link kokios upės, o tas neryškus veidas ant stiklo tik akimirką tėra mano veidas, viena iš milijono galimų iliuzijos konfigūracijų, – žiū, ponas Gruberis išvedė šunį pasivaikščioti, nepaisydamas dulksnos, jis užsivožęs žalią skrybėlę ir vilki senu lietpalčiu; jis saugosi, kad jo neaptaškytų automobiliai, juokingai šokinėja ant šaligatvio: šunėkas mano, kad šeimininkas nori žaisti, tad šokčioja prie jo ir gauna smagų antausį, vos tik įrėmęs nešvarią koją į jo lietpaltį, o ponas Gruberis, nepaisydamas kliūčių, galiausiai prisiartina prie gatvės, nori ją kirsti, žibintai išilgina jo siluetą, bala juoduoja didžiulių medžių šešėlių jūroje, plėšomoje Porceliano gatve lekiančių automobilių priekinių šviesų, ir *Herr* Gruberis, regis, sudvejoja, ar jam verta leistis į

Alzergrundo naktį, kaip aš dvejoju, ar ne geriau man liautis mažčius apie vandens lašus, termometrą ir Škotijos vartų link važiuojančių tramvajų ritmą.

Egzistencija – skausmingas atspindys, opiomano sapnas, Rumi eilėraštis, dainuojamas Šahramo Nazeri; o zarbo *ostinato* palengva virpina stiklą po mano pirštais lyg būgno odą, turėčiau eiti toliau skaityti, užuot žiūrėjęs, kaip ponas Gruberis pradings-ta Lietuje, užuot įdėmiai klausėsis sūkurinių melizmų to dainininko iraniečio, kurio balso galia ir tembras priverstų rausti iš gėdos daugybę mūsų tenorų. Reikėtų sustabdyti plokštelę, nes susikaupti neįmanoma. Nors jau dešimtą kartą skaitau tą atspaudą, nesuprantu jo paslaptingos prasmės, dvidešimt puslapių, dvidešimt kraupių, stingdančių puslapių, kuriuos gavau kaip tik šią dieną, šią dieną, kai vienas man prijauciantis gydytojas įvardijo, ko gero, mano ligą, oficialiai paskelbė mano kūną sergant, beveik palengvino padėtį nustatęs – toks mirtinas bučinyš – mano simptomų diagnozę, kurią reikės patvirtinti pradėjus gydymą, pasakė, ir sekant ligos eigą, na štai ir eiga, mes jau stebime, kaip vandens lašas ritasi link išnykimo prieš pakeisdamas formą ir įsiliedamas į didįjį Visetą.

Atsitiktinumo nebūna, viskas tarpusavy susiję, pasakytų Sara, kodėl aš kaip tik šią dieną gavau paštu tą straipsnį, senoviškai susegtą atspausdintą kopiją, ne PDF su priedu „tikiuosi, gausi jį tvarkingą“ elektroniniame laiške, kur būtų kokių nors naujienų, paaiškinimas, kur ji yra dabar ir kas tas Saravakas, iš kur ji rašo, – tai pagal mano atlasą yra Malaizijos valstija Borneo salos šiaurės vakaruose, netoli nuo Brunėjaus ir turtingo jo sultono, be to, netoli, regis, nuo Debiusi ir Briteno gamelanų, – nors straipsnio turinys visai kitoks: be jokios muzikos, nebent išskyrus ilgą laidotuvių giesmę; dvidešimt glaustai prirašytų lapų, išspausdintų *Representations*, gražaus Kalifornijos universiteto

žurnalo, kuriam ji dažnai rašydavo, rugsėjo numeryje. Tituliniame puslapyje – trumpa dedikacija, be jokio komentaro: *Tau, mano brangiausiasis Francai, bučiuoju, Sara*, straipsnis buvo išsiųstas lapkričio 17-ąją, kitaip tariant, prieš dvi savaites – laišškai iš Malaizijos į Austriją vis dar eina po dvi savaites, o gal ji pašyktėjo pašto ženklams, galėjo bent pridėti atviruką su paaiškinimu, ką visa šitai reiškia, aš peržvelgiau visus jos pėdsakus savo bute: dvi knygas, straipsnius, kelias nuotraukas ir netgi vieną daktaro disertacijos variantą, išspausdintą ir įrištą į raudoną *Skivertex*, du storus tomus, po tris kilogramus kiekvienas.

„Gyvenime yra žaizdų, kurios vienvėje sugraūžia sielą kaip raup-sai“; – rašo iranietis Sadekas Hedajatas savo romano *Akloji pelėda* pradžioje: tas mažiukas vyras apskritais akiniais žinojo tai geriau nei bet kas kitas. Kaip tik viena iš tų žaizdų ir privertė jį atsukti iki galo dujų čiaupą Šampionė gatvės bute Paryžiuje vieną tikrai gūdžios vienvės vakarą, vieną balandžio vakarą, labai toli nuo Irano, labai toli, kur vienintelė draugija jam buvo keli Chajamo eilėraščiai ir gal dar tamsus konjako butelis ar gniutulėlis opijaus, o gal ir nieko, visai nieko, išskyrus tekstus, kuriuos jis vis dar laikė rankose, kuriuos nusinešė į tą didžiulę dujų tuštumą.

Nežinome, ar jis paliko kokį nors laišką arba ženklą, išskyrus romaną *Akloji pelėda*, jau seniai parašytą, kuris, praėjus dvejiems metams po jo mirties, sužavės prancūzų intelektualus, niekad nieko neskaičiusius apie Iraną: leidėjas Žozė Korti išspausdins *Akląją pelėdą* netrukus po Žiuljeno Grako *Sirtų pajūrio*: Žiuljenas Grakas sulauks sėkmės 1951 metais, iškart po to, kai Šampionė gatvės dujos bus sėkmingai suveikusios, ir pasakys, kad *Pajūris* – romanas apie visus „kilmingus puvėsius“, kaip antai tie, kurie ką tik

* Čia ir kitur, kur nenurodyta kitaip, citatas vertė knygos vertėja.

sugrauzė Hedajatą vyno ir dujų garais. André Bretonas stos ginti abiejų vyrų ir jų knygų, per vėlai, kad išgelbėtų Hedajatą nuo jo žaizdų, jei nuo jų būtų buvę galima išgelbėti, jei ta liga nebūtų buvusi aiškiai nepagydoma.

Tremtyje tas mažiukas vyras storais apskritais akiniais buvo lygiai toks pats kaip Irane: ramus, santūrus, tyliai kalbantis. Ironija ir pagiežingas Hedajato liūdnumas lėmė jo cenzūravimą, o gal tai buvo dėl jo simpatijos bepročiams ir girtuokliams ar net dėl jo žavėjimosi tam tikromis knygomis ir tam tikrais poetais; o gal jis buvo cenzūruojamas todėl, kad šaipėsi iš narkomanų, nors pats truputį prisiliesdavo prie opijaus ir kokaino, kad gerdavo pats vienas ar kad turėjo ydą nieko nebelaukt iš Dievo, net kai kuriais gūdzios vienatvės vakarais, kai dujos kvieste kviečia; o gal dėl to, kad buvo nelaimingas ar pagrįstai tikėjo savo rašinių svarba, ar netikėjo visais tais trikdančiais dalykais.

Faktas lieka faktu, jog Šampionė gatvėje jokia lenta neženklina jį čia buvus nei iš čia išvykus; Irane jo neprimena joks paminklas, kad ir kokia svari ta istorija, kuri jį daro neįmanomą apeiti, kad ir kokia svari rašytojo mirtis, tebeslegianti jo tėvynainius. Šiandieną Hedajato kūryba Teherane gyvuoja lygiai taip, kaip jis mirė, varganai ir slapta, ant prekystalių sendaikčių turguose ar apkarpytuose naujuose leidiniuose, iš kurių išmesta bet kokia užuomina, galinti skaitytoją įstumti į narkotikus arba savižudybę, tuo siekiant apsaugoti nevilties, savižudybės ir narkotikų užkrato paveiktą Irano jaunimą, kuris su pasimėgavimu čiumpa Hedajato knygas, vos tik jas radęs; šitaip pagerbtas ir menkai skaitomas, jis stoja greta didžiųjų vardų, kurie jį supa Per Lašezo kapinėse: už poros žingsnių nuo Prusto, toks pats santūrus amžinybėje, koks buvo ir gyvenime, toks pats kuklus, be akių režiančių gėlių ir retai lankomas nuo tos 1951 metų balandžio dienos, kai, sugrauztas sielos raupų, valdingų, nepagydomų,

pasirinko dujas Šampionė gatvėje, kad viskam padarytų galą. „Niekas nepriima sprendimo nusižudyti, savižudybė glūdi tam tikruose žmonėse, jų prigimtyje“, – tas eilutes Hedajatas parašė trečiojo dešimtmečio pabaigoje. Parašė jas prieš perskaitydamas ir išversdamas Kafką, prieš pristatydamas Chajamą. Jo kūryba veriasi nuo galo. Pirmas jo išspausdintas rinkinys prasideda apsakymu „Gyvas palaidotas“ (*Zendē bē gūr*), savižudybe bei sunaikinimu, ir, regis, aiškiai aprašo žmogaus mintis tąją akimirką, kai jis po dvidešimties metų atsiduoda dujoms, leisdamas sau ramiai užsnūsti mažytėje virtuvėje, užplūstoje nepakeliamų artėjančio pavasario kvapų, prieš tai pasirūpinęs sunaikinti savo popierius ir užrašus. Jis sunaikino savo rankraščius: gal buvo drąsesnis už Kafką, o gal todėl, kad šalia jo nebuvo Makso Brodo, o gal todėl, kad niekuo nepasitikėjo ar buvo tikras, jog atėjo metas išnykti. Bet Kafka išeina kosėdamas, iki paskutinės akimirkos taisydamas tekstus, kuriuos galiausiai sieks sudeginti, o Hedajatas išeina įniręs į lėtą slogaus sapno agoniją, aprašęs savo mirtį dar prieš dvidešimtį metų; visas jo gyvenimas buvo paženklintas žaizdų ir opų tų raupsų, kurie jį graužė vienvėjeje ir kuriuos spėjame susijus su Iranu, Rytai, Europa ir Vakara, kaip Kafka Prahoje buvo sykiu vokietis, žydas ir čekas, nebūdamas nė vienas jų, labiausiai už visus juos pasimetęs ir už visus laisviausias. Hedajatas turėjo vieną iš tų žaizdų, kurios priverčia eiti per pasaulį svirduliuojant, tai buvo įtrūkis, tol vėręsis, kol virto plyšiu; čia, kaip ir opijoje, alkoholyje ir visame tame, kas padalija tave į dvi dalis, – ne liga, o ryžtas, valia perskelti save iki pat galo.

Mes pradėdam šį darbą nuo Hedajato ir jo *Aklosios pelėdos*, nes siūlomės ištirti tą įtrūkį, pažvelgti į tą plyšį, įžengtį į svaigulį tų vyrų ir tų moterų, kurie per daug svyravo būdami kitoniški; mes paimsim už rankos tą nediduką vyrą ir nusileisime žemyn pažvelgti į graužiančias žaizdas, į kvaišalus, į tuos kitur, ištirsime

tą tarpinę erdvę, tą *barzach*, tą pasaulį tarp pasaulių, kur įkrinta menininkai ir keliautojai.

Tasai prologas akivaizdžiai stulbinantis, pirmosios jo eilutės vis dar, po penkiolikos metų, tokios pat trikdančios, – tikriausiai jau vėlu, nepaisant zarbo ir Nazeri balso, akys merkias virš šito seno mašinraščio. Gindama disertaciją, Sara įtūžo, kad jai buvo papriekiaštauta dėl „romantiško tono“ preambulėje ir tos „visiškai ne vietoje panaudotos“ Grako ir Kafkos paralelės. O Morganas, jos disertacijos mokslinis vadovas, pamėgino apginti ją, gana naiviai, sakydamas, jog „apie Kafką kalbėti dera visada“, priversdamas atsidusti suezintų orientalistų bei snaudžiančių mandarinų komisiją, kurią ištraukti iš dogmatiško snūdo galėjai tik pakurstęs jų vienas kitam puoselėjamą neapykantą: beje, jie gana greit pamiršo neįprastą Saros įvadą ir susiriejo dėl metodologijos, kitaip tariant, negalėjo suprasti, kas moksliška buvo *toje ekskursijoje* (senukas išspjovė tą žodį kaip įžeidimą), net jei tave už rankos veda Sadekas Hedajatas. Aš į Paryžių užklydau netyčia, važiuodamas pro šalį, tad apsidžiaugiau gavęs progą pirmą kartą dalyvauti „Sorbonos stiliaus“ disertacijos gynime, be to, – jos disertacijos, bet vos praėjus linksmai nuostabai, kurią sukėlė nušiurę koridoriai, nušiurusi auditorija ir nusenusi komisija, nutremta į vienas Dievas težino kokios žinių labirinte pasiklydusios katedros užkaborius, kur penkios garsenybės vienas paskui kitą pademonstravo, kaip menkai jie domisi tekstu, kuris turėjo būti aptartas, ir dėjo antžmogiškas pastangas – kaip ir aš, sėdintis salėje, – kad neužmigytų, ta ceremonija pripildė mane kartėlio ir melancholijos, tad mums išėjus iš tų patalpų (nušiurusios auditorijos su suskilusiais, išklypusiais medienos drožlių suolais, slepiančiais ne žinias, o dėmesį blaškančius grafičius ir prilipusias kramtomąsias gumas) ir palikus tuos žmones diskutuoti mane

užplūdo nenugalimas noras dėti į kulnus, nusileisti Sen Mišelio bulvaru žemyn ir patraukti palei upę, kad nesutikčiau Saros ir kad ji neatspėtų, kokį įspūdį man paliko garsusis disertacijos gynimas, kuris jai, matyt, buvo labai svarbus. Susirinko koks trisdešimt klausytojų, stačiai minia mažam koridoriui, kuriame mes grūdomės; Sara išėjo tuo pat metu kaip ir klausytojai, kalbėjosi su vyresne, labai elegantiška dama, žinojau, kad tai jos motina, ir su jaunuoliu, trikdamai panašiu į ją, – broliu. Nusigauti prie išėjimo su jais nesusitikus buvo neįmanoma, tad pasukau atgal apžiūrėti koridorių puošiančių orientalistų portretų: senos pageltusios graviūros ir memorialinės plokštės iš prabangių praėjusių laikų. Sara plepėjo, atrode išsekusi, tačiau ne prislėgta; gal mokslinio mūšio įkarštyje, rašydama pastabas, kad galėtų replikuoti, ji jautėsi visai kitaip nei auditorija. Ji mane pastebėjo ir pamojo ranka. Aš atėjau jos palaikyti, o sykiu pasiruošti, nors tik vaizduotėje, savo paties disertacijos gynimui, – procedūra, kurią ką tik stebėjau, raminančiai nepaveikė. Klydau: po kelių svarstymo minučių, kai vėl buvom suleisti į auditoriją, ji gavo patį aukščiausią pažymį; garsusis komisijos pirmininkas, „ekskursijos“ priešas, karštai išgyrė jos darbą, ir šiandien, kai vėl skaitau to teksto pradžią, turiu pripažinti, kad buvo kažkas stipraus ir novatoriško tuose keturiuose šimtuose puslapių apie Rytų kraštų vaizdus ir vaizdinius, tranzitines vietas, utopijas, ideologinius fantazmus, kuriuose pasiklydo daugelis norėjusiųjų juos aplankyti: mėginusių iširti juos menininkų, poetų ir keliautojų grupės pamažėle buvo stumiamos į sunaikinimą; iliuzija graužė sielą vienvėje, kaip sakė Hedajatas, – tai, kas ilgai buvo vadinama beprotybe, melancholija, depresija, dažnai būdavo trinties, savęs praradimo kūryboje, susilietimo su kitoniškumu išdava, ir net jei šiandien man tai atrodo truputį skubota, romantiška, atvirai kalbant, jau ten, be abejonės, slypėjo tikroji intuicija, tapusi visos vėlesnės veiklos pagrindu.

Kai buvo paskelbtas nutarimas, labai jai palankus, priėjau jos pasveikinti, ji šiltai mane pabučiavo, ką čia veiki, paklausė, pasakiau, jog laimingas atsitiktinumas atginė mane į Paryžių kaip tik dabar (toks nekaltas melas), ji pakvietė mane prisidėti prie jos artimųjų ir išgerti tradicinio šampano, aš sutikau; vėl susitikome vienos to kvartalo kavinės viršuje, kur dažnai būdavo švenčiami tokie įvykiai. Sara staiga pasirodė prislėgta, atkreipiau dėmesį, kad ji stačiai skęsta pilkame savo kostiumėlyje; Akademija surijo jos formas, kūne matėsi pastarųjų mėnesių ir savaičių triūso ženklai: ketveri ankstesni metai vedė į šią akimirką, neturėjo jokios kitos prasmės kaip tiktai šią akimirką, ir dabar, kai šampanas liejosi per kraštus, ji demonstravo švelnią, išsekusią gimdyvės šypsena – mėlyni ratilai po akimis, manau, ji kiaurą naktį praleido skaitydama savo pranešimą, pernelyg susijaudinusi, kad galėtų užmigti. Žilberas de Morganas, jos disertacijos mokslinis vadovas, žinoma, irgi ten buvo, aš jau buvau susitikęs su juo Damaske. Jis neslėpė aistros savo globotinei, meiliai ją glamonėjo tėvišku žvilgsniu, šampanui veikiant kiek atsiduodančiu incestu: kai švytinčiomis akimis, įraudusiais skruostais, alkūnėmis atsirėmęs į aukštą staliuką, ištuštino trečią taurę, pastebėjau jo žvilgsnį slyščiojant nuo Saros kulkšnių iki diržo, iš apačios į viršų, paskui iš viršaus į apačią, – po to jis melancholiškai atsirūgo ir pribagė ketvirtą taurę. Pamatė, kad jį stebiu, įsiutęs įsispitrijo į mane prieš atpažindamas ir šypteldamas: mudu juk jau pažįstami, ar ne? Atgaivinau jam atmintį: taip, aš Francas Riteris, mudu matėmės Damaske, su Sara, – na, žinoma, muzikantas, buvau jau tiek pripratęs prie tos paniekos, kad atsakiau kvailoka šypsena. Vos spėjau persimesti pora žodžių su disertante, gaudoma visų draugų ir giminaičių, o jau buvau užspeistas to didžio mokslininko, kurio visi ne auditorijoje ar katedros posėdyje karštai troško išvengti. Jis uždavė man derančius ta proga

klausimus apie mano paties universitetinę karjerą, klausimus, į kuriuos nežinojau, ką atsakyti, ir kurių pats sau nenorėjau užduoti; tačiau jis buvo geros formos, žvalus, kaip sako prancūzai, kad išvengtų žodžių „blaškus“ ar „gašlus“, ir aš toli gražu neįsivaizdavau, kad vos po kelių mėnesių vėl jį išvysiu Teherane, visai kitokiomis aplinkybėmis ir kitokios būklės, vis dar Saros draugijoje, kuri tuo tarpu buvo visa pasinėrusi į pokalbį su Nadimu, – jis ką tik atvyko, ji, matyt, aiškino jam visas disertacijos gynimo smulkmenas; kodėl jis nedalyvavo gynime, nežinau, jis irgi buvo labai elegantiškas, su gražiais baltais marškiniiais apskrita apykakle, paryškinančiais matinę jo veido odą, trumpą juodą barzdelę; Sara laikė jo rankas, tarsi jie rengtųsi eiti šokti. Atsiprašiau profesoriaus ir nuėjau prie jų; Nadimas iš karto broliškai mane apkabino, ir aš akimoju atsidūriau Damaske, Alepe, prie Nadimo liutnios, naktį svaiginančios metališko Sirijos dangaus žvaigždes, taip toli, taip toli dangaus, dabar jau draskomo nebe kometų, o raketų ir sprogstamųjų sviedinių, karo šauksmų, – neįmanoma buvo 1999 metais Paryžiuje su šampano taure rankoje įsivaizduoti, kad Sirija bus sunaikinta baisiausio smurto, kad sudegs dengtas Alepo turgus, kad sugrius Omejadų mečetės minaretas, kad tiek draugų numirs ar bus priversti rinktis tremtį; netgi dabar, stovint komfortiškame, tyliame Vienos bute, neįmanoma įsivaizduoti tos žalos masto, to skausmo amplitudės.

Na štai, plokštelė baigėsi. Kokia jėga glūdi tame Nazeri kūrinyje. Koks magiškas, mistiškas paprastumas, ta mušamųjų architektūra, palaikanti lėtą giesmės pulsavimą, tolimą norimos pasiekti ekstazės ritmą, hipnotišką zikrą, įstringantį ausyse ir lydintį tave valandų valandas. Nadimas – šiandien tarptautiniu mastu pripažintas liutnininkas, jų santuoka sukėlė didelį triukšmą mažoje Damasko tremtinių bendruomenėje, tokia netikėta, tokia staigi, kad daug kam sukėlė įtarimą, o ypač prancūzų

ambasadai Sirijoje, – viena iš tų nesuskaičiuojamų staigmenų, kurios taip būdingos Sarai, paskutinė – tas itin stulbinantis straipsnis apie Saravaką; netrukus po to, kai atėjo Nadimas, aš su jais atsisveikinau, Sara ilgai dėkojo, kad atėjau, paklausė, ar pabūsiu Paryžiuje bent kelias dienas, ar dar turėsime laiko pasimatyti, atsakiau, kad grįžtu į Austriją rytoj, pagarbiai atsisveikinau su profesoriumi, jau visiškai sudribusiu ant stalo, ir pasišalinau.

Išėjau iš kavinės ir vėlei leidausi klajoti po Paryžių. Vilkdamas kojas per nukritusius lapus Senos krantinėse, ilgai svarsčiau, kokios gi tikros priežastys, pastūmėjusios mane va šitaip leisti vėjais laiką per disertacijos gynimą ir aplaistymą, ir šviesos ratilę, kuris Paryžiuje apgaubia broliškas tiltų rankas ir ištraukia juos iš miglos, įžvelgiu momentą trajektorijos, nueito kelio, kurio ir tikslas, ir prasmė, ko gero, paaiškės tik *a posteriori*, ir kuris akivaizdžiai turi eiti per čia, per Vieną, kur ponas Gruberis pargrįžta iš pasivaikščiojimo su savo dvokiančiu šunėku: sunkūs žingsniai laiptinėje, kiauksi šuo, paskui virš manęs, virš mano lubų – šuoliai ir braižymas. Ponas Gruberis niekad nemokėjo būti diskretiškas, nors pirmas skundžiasi dėl mano grojamų plokštelių, Šubertas – tai dar nieko, sako, bet jau tos senos operos ir ta, hm, egzotiška muzika – ne visų skoniui, suprantate, ką noriu pasakyti. Aš suprantu, kad muzika jus vargina, pone Gruberi, labai apgailėstauju. Tačiau norėčiau jums pranešti, kad kai jūsų nebuvo, atlikau visus įmanomus, visus įsivaizduojamus eksperimentus su jūsų šuns klausa: ir atradau, jog tiktai Briukneris (ir tiktai tais garso lygmenimis, kurie ribojasi su nepriimtinais) sulaiko jį nuo grindų braižymo, nutildo spigų jo lojimą, dėl kurio, beje, skundžiasi visas namas, – ta proga planuoju parašyti mokslinį straipsnį apie veterinarinę muzikoterapiją: „Varinių muzikos instrumentų poveikis šunų nuotaikai: raida ir perspektyvos“, kolegos, be jokios abejonės, su juo mane pasveikins.